

Historija BiH u radovima Muhameda Tajiba Okića objavljenim u R. Turskoj

Mr. sc. Kemal Bašić

UVOD

Kao što je poznato, nakon vrlo plodotvornog naučnog rada u Bosni i Hercegovini, Muhamed Tajib Okić je svoju naučnu karijeru, sticajem sretnih okolnosti, 1945. godine, nastavio u R. Turskoj, kao već zreo intelektualac, sa 43 godine života i sa više objavljenih stručnih i naučnih radova. Svoje najbolje i najplodotvornije godine (32) proveo je radeći kao profesor i predavač na nekoliko visokoškolskih ustanova u Turskoj, ostavivši duboke tragove u tamošnjem vjerskom obrazovanju i islamskoj nauci uopće. Okić je umro 1977. godine, ukopan u Sarajevu.

Iako se dominantno bavio pitanjima islamskih nauka i podizanja vjerskih kadrova u Turskoj, jedna od tema koja je i dalje bila u fokusu njegovih naučnih interesovanja i propitivanja ostala je i dalje Bosna i Hercegovina i njena historija. I u toj oblasti on je također dao svoj puni naučni doprinos. Ti njegovi radovi su možda malo ostali u sjeni, vjerovatno zbog činjenice da je Muhamed Tajib Okić mnogo poznatiji kao profesor Tefsira i Hadisa, pa su njegovi radovi iz tih oblasti izazivali veći interes u javnosti. Međutim, mišljenja smo da je njegov doprinos historiji Bosne i Hercegovine vrlo značajan i da još uvijek nije kod nas adekvatno prezentiran. Pored ostalog, zbog toga smo se i odlučili malo više

pozabaviti njegovim radovima, objavljenim u R. Turskoj koji se bave historijom Bosne i Hercegovine.

PREGLED RADOVA IZ HISTORIJE BOSNE I HERCEGOVINE

Muhamed Tajib Okić je u R. Turskoj objavio više naučnih radova s područja kulturne i opće historije Bosne i Hercegovine koji su još u vrijeme prezentovanja ili njihove objave pobudili značajnu pažnju tadašnje, ali i kasnije naučne javnosti.

Članak koji nosi naslov: *Bir Tenkidin Tenkidi (Negacija jedne negacije)*, objavljen je u časopisu *Ilahijat* Fakulteta u Ankari, tom II, br. 2-3, str. 219-290. Ovaj dosta obiman rad napisan je kao odgovor profesoru Jusufu Ziji Jorukanu na njegov članak pod naslovom: *Bir fetva munasebetiyle (Povodom jedne fetve)*. Naime, u Časopisu *Ilahijat* Fakulteta Ankarskog Univerziteta (Istanbul 1952, tom I, broj 1, str. 48-58.), Muhamed Tajib Okić je objavio članak pod naslovom *Sari Saltuk'a Aid Bir Fetva (Jedna fetva u vezi Sari Saltuka)* kao jedan od svojih prvih radova u R. Turskoj.¹ U tom članku, kao što mu i sam naslov kaže, radi se o jednoj fetvi u vezi Sari Saltuka.

¹ Ovaj rad je preveden na naš jezik: M. Tajib Okić, "Jedna fetva o Sariju Saltuku" – sa turskog preveo: Salmir Kaplan, *Znakovi vremena*, Sarajevo, ljeto 2004., Vol. 7, broj 24, str. 164-178.

Osoba koja je tražila fetvu vezanu za status Sari Saltuka je najpoznatiji osmanski sultan Sulejman Kanuni u Evropi poznatiji kao Sulejman Veličanstveni, a osoba koja je tim povodom izdala fetvu je Ebu Suud efendi, najpoznatiji šejh ul islam u povijesti Osmanske imperije. Treće ime o kojem je ovdje riječ je Sari Saltuk, čije je mjesto izuzetno u povijesti muslimana na velikim prostorima gdje imaju doticaj turski narodi – posebno kada je u pitanju širenje islama. U tom članku se naši krajevi spominju vrlo malo.

Sretna je okolnost po nas bila da je profesor Jusuf Zija Jorukan kritikovao ovaj članak Muhameda Tajiba Okića. Članak Jusufa Zije Jorukana smo već spomenuli. Kao što se može vidjeti prema broju stranica, ovo je veći rad Jusufa Zije Jorukana. U njemu se on fokusirao na nekoliko glavnih podnaslova: Fetva Sari Saltuk, Ebu Suud efendi i Pojava islama u jugoistočnoj Evropi.

Na kritiku Jusufa Zije Jorukana Muhamed Okić je odgovorio velikim člankom pod gornjim naslovom. Za nas je posebno interesantan podnaslov: *Pitanje pojave islama u jugoistočnoj Evropi* koji se nalazi na stranicama 263-274 ovog članka. U njemu se većinom govori o muslimanima na prostoru Mađarske prije pojave Osmanlija, ali se dotiče i naših krajeva, kako sa sjevera tako i sa juga. Članak je izazvao veliku pozornost. Njime su se koristili mnogi: Dr. Smail Balić: “Prvi počeci islama u jugoistočnoj Evropi” (*Bosanski pogledi*, Beč 1955., I/1), Nazmi Sevgen: “Sari Saltuk ve Aiyos Spiridon. efsaneden hakikate” (Sari Saltuk i Aijos Spiridon – od legende do stvarnosti), Časopis Tarih konuşuyor, Istanbul 1966

– 1967, tom VI), Dr. Hasan Kaleşi na međunarodnom kongresu balkanologa, održanom u Sofiji 01. 09. 1966. u svom referatu, ali i mnogi drugi.

Dio ovog velikog članka na koji ovom prilikom ukazujemo objavljen je pod naslovom: Okıç Muhammed Tayyib “Güneydogu Avrupada Islamin Zuhuru” posebno u: *Islami Araştırmalar*, 1992., cilt VI, sayı 2, s. 91-104.²

Članak koji nosi naslov: *Saray Bosna Gazi Husrev Beğ Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu (Katalog rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke)* objavljen je u Časopisu *Ilahijat* fakulteta u Ankari, 1964. godina, XII, str. 143-153. Radi se o prikazu knjige *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu*, koju je priredio Kasim Dobrača. (Svezak I., Starješinstvo Islamske vjerske zajednice za SR Bosnu i Hercegovinu. 1963. Strana XXXII+607+1+20 arapskog teksta + 15 tabela. 25 X 17,5). To je takođe obični tekst, koji potvrđuje da je Muhamed Tajib Okić stalno pratio naučna kretanja u Bosni i Hercegovini.

Rad pod naslovom *Husrev, Husrev beg, Gazi (Gazi Husrev beg)* objavljen je u *Islamskoj enciklopediji*, izdanje Ministarstva prosvjete (Milli Eğitim Bakanlığı, V tom, Istanbul 1950., str. 601-605) kao jedinica koju je radio Muhamed Tajib Okić. U toj enciklopedijskoj jedinici govori se o našem najpoznatijem vakifu i namjesniku iz 16. stoljeća, Gazi Husrevbegu, za vrijeme čijeg je “namjesnikovanja” Bosna i Hercegovina dostigla svoj

² Taj podnaslov ali iz velikog članka Muhameda Tajiba Okića mi smo preveli na naš jezik i nalazi se kod nas u rukopisu.

vrhunac u periodu osmanske vladavine. Muhamed Tajjib Okić piše o životu i djelu Gazi Husrev-bega u Bosni i Hercegovini u tri perioda njegove uprave, o njegovom vakufu kao i o stanju tog vakufa. Kao izvorima, služio se objavljenim radovima domaćih bosanskih autora: dr. Safet-bega Bašagića, Hamdije Kreševljakovića, Ante Šimčika i dr. Mehmeda Spahe. Ovaj rad je bio predmet interesovanja više naučnika. Tako ga je npr. Dr. Ali Eren uvrstio u literaturu koju je koristio za svoju knjigu: *Mahmud II Zamanında Bosna–Hersek (Bosna i Hercegovina u vrijeme Mahmuda II)*, Istanbul 1965. godine.

Rad pod naslovom *Bošnjak Edebiyatı (Književnost Bošnjaka)* objavljen je kao jedinica u Turskoj enciklopediji (Ankara 1954. godine, tom VII, str. 401-404). Prvi dio rada odnosi se na 15. stoljeće, zatim slijedi dio o narodnoj književnosti: epskoj, o Hrnjicama Muji i Halilu, Musi Kesedžiji, Mustaj-begu Ličkom, Đerzelez Aliji i drugim, te narodnoj lirici (posebno o *Hasanaginici*) i bosanskoj sevdalinki. Drugi dio odnosi se na 19. (ističu se imena Muhameda Hevajja Uskufija i Hasana Kaimije), treći na 20. stoljeće. U posebnom odjeljku govori se o štampi, novinama, časopisima i godišnjacima. Potom slijede kraći tekstovi o djelima na arapskom, turskom i perzijskom jeziku i na kraju korištena bibliografija. Na spisku su imena Otta Blaua, Dr. Safvet bega Bašagića, Dragutina Prohaske, Šejha Sejfidina Kemure i Vladimira Ćorovića, Mehmeda Handžića i drugih.

Članak pod naslovom *Bošnjaklar (Bošnjaci)* objavljen je takođe kao jedinica u Turskoj enciklopediji (Ankara

1954., tom VII, str. 404-407). Ovaj rad se takoreći nadovezuje na predhodni i svojim sadržajem pokazuje kompetentnost Tajjiba Okića za ukupnu problematiku kulturnog i povijesnog bića Bošnjaka. Na početku se govori o sultanu Mehmedu Fatihu, koji je osvojio Bosnu, a potom o genetskim osobinama Bošnjaka (prosječnoj visini, boji kose, boji očiju, boji kože i sl.) prije pada Bosne, te njihovom mjestu u okrilju balkanske kulture. Ono što ovom radu daje još veću važnost jeste činjenica da se u njemu nalazi veći broj fotografija, vezanih za ovu natuknicu. Izdajamo najinteresniji: tip Bošnjaka iz 19. stoljeća, Bošnjak koji svira gusle (guslar), muslimanke djevojke Bošnjakinje, Bošnjaci–mjerač na kantar, tip Bosanca–hrišćanin, jedna otmena Bošnjačka kuća (kula), Bošnjačka kuća, kod Bošnjaka: čaturica za vodu, tas, džepno ogledalo, sprava za lomljenje lješnjaka, neki muzički instrumenti kod Bošnjaka, Bošnjak u Prusiji (negdje oko 1786. godine).

Rad pod naslovom *Bošnjaklarda ilim ve San'at (Nauka i umjetnost kod Bošnjaka)*, kao i prethodna dva objavljen je u Turskoj enciklopediji (Ankara 1954., tom VII, str. 408-410). Prvi dio rada nosi podnaslov *Islamske nauke*. U njemu se ponaosob govori o prevođenju Kur'ana kod nas i o tefsiru, nakon toga slijede redovi o hadisu, zatim o Akaidu, Fikhu. U drugom dijelu govori se o društvenim naukama: historiji, o biografiji, geografiji, o teatru, o radu na orijentalistici itd.

Članak pod naslovom: *Bihke (Bihać)*, ta kođe je objavljen kao jedinica u Turskoj enciklopediji (Ankara 1953. godine,

tom VI, str. 365). Riječ je o Bihaću – gradu u sjeverozapadnoj Bosni i Hercegovini. Iako se radi o kraćem prilogu, jako je važno da se ime grada Bihaća, zahvaljujući Okiću, našlo u takvoj jednoj enciklopediji.

I rad pod naslovom **Branković** pisan je i objavljen kao jedinica u Turskoj enciklopediji (Ankara 1955., tom VII, str. 75-76), a radi se o poznatoj aristokratskoj porodici srednjovjekovne Bosne i Hercegovine i oblasti koja se tako zvala u početku vladavine Osmanske Imperije.

Takođe, članak pod naslovom **Çayniçe (Čajniče)**, Okić je objavio u Turskoj enciklopediji (Ankara 1963., tom XI, str. 408) kao i prethodni, u kojem je dao glavne podatke o tom gradiću iz istočne Bosne.

Rad pod naslovom **Les Kristians (Bogumiles) de Bosnie d'après documents turcs inédits (Bosanski kristijani (bogumili) prema nekim neobjavljenim osmanskim izvorima)** je, ustvari, referat koji je Okić podnio na 10. međunarodnom kongresu bizantologa, 19. septembra 1955. godine u Istanbulu. Referat je podnesen na francuskom jeziku, a na turski jezik preveli su ga prof. dr. Salih Akdemir (čovjek porijeklom sa naših prostora) i doc. dr. Redžep Duran, pod naslovom **Neşredilmemiş bazı Türk kaynaklarına göre Bosna hristiyanlari (Bogumiller)**. Prvi put u cjelosti ovaj rad je objavljen u Minhenu, 1960. godine, u časopisu *Sudost Forschungen* (XIX, str. 108-133). Prije toga, njegov siže izišao je u *Radovima 10. kongresa Bizantologa* (1957., str. 234-237), potom i Časopisu *Cahiers d'Etudes Cathares* (Serie II. Annee XIV, no. 20, pp. 3-6) u fran-

cuskom gradu Arkues. Članak se pojavio i u svom prijevodu na turski jezik od gore spomenutih prevodioca (Okić, M. Tayyib: *Neşredilmemiş Bazı Türk Kaynaklarına göre Bosna Hristiyanlari* (Bogumiller), çeviren: Salih Akdemir, Recep Duran, *İslami Araştırmalar*, 1992, cilt VI, sayı 4, s. 235-248). Na naš jezik ovaj rad je preveo mr. Kemal Bašić i pod gornjim naslovom objavio u *Analima GHB*, (knjiga XXI-XXII, Sarajevo 2003., str. 143-166). Radi se o jednom vrlo značajnom prilogu povijesti Bosne i Hercegovine, koji je ujedno i dokaz da Muhamed Tajib Okić ni u svom takozvanom turskom periodu života nije gubio interesovanje za historiju svoje rodne Bosne i Hercegovine. Naprotiv. Rad ima nekoliko podnaslova koji ga bliže objašnjavaju: Uvod, Generalni pogled na pitanje bogumila u jugoslovenskoj historiografiji, Savremena istraživanja o bogumilima, Arhivi u Istanbulu, Arhivi u Ankari, Dokumenti, Zaključna riječ i Objašnjenja. Na kraju rada se nalazi siže na engleskom jeziku. U uvodnom dijelu autor navodi:

Mi se u ovom našem istraživačkom radu ne želimo baviti vjerom bosansko-hercegovačkih bogumila i ustrojstvom njihove crkve poznate kao Bosanska crkva, nego namjeravamo prezentirati osmanske dokumente vezane za njihovu historiju. Aproksimativno, tokom jednog stoljeća, bogumilstvo bijaše nažalost pristrasno izučavano, posebno od strane srpskih i hrvatskih pisaca, sa časnim izuzetcima kakav bijaše uvaženi učenjak Aleksandar Solovjev. Takva istraživanja su za rezultat imala negativan uticaj koliko na vjeru toliko i na politiku i naciju.

Nije uzimano u obzir stvarno stanje

bošnjačkih predaka u XV stoljeću, u periodu njihova prihvatanja islama, jer bogumilska vjera nije bila važna nego je bila važna vjera tih pisaca i njihovo političko opredjeljenje. Željelo se akcenat staviti na napuštanje vjere, napuštanje pravoslavlja ili katoličanstva od strane bogumila.

Drugačije kazano: ovi istraživači su negirali postojanje bogumila u Bosni, a kasnije i šire. Nije ni potrebno napominjati da su ovakva gledišta bez ikakve realne osnove već su, po našem mišljenju, motivirana političkim i nacionalnim pobudama. To samo potvrđuje uvjerenje da istinska nauka može biti žrtvovana. U prilog našem stavu možemo navesti objektivni odnos profesora Ženevskog univerziteta, nepristrasnog naučnika, Aleksandra Solovjeva i njegova studiozna istraživanja kao i rezultate do kojih je došao. U jednoj od svojih mnogih radnji o bosanskim bogumilima i bogumilstvu Profesor ovako piše:

“U ovih pedeset godina, u srpskoj i hrvatskoj literaturi može se naći dosta radova koji žele dokazati kako srednjovjekovna crkva Bosanska nije bila heretička nego ortodoksna. Tako ovi radovi, u zavisnosti od nacionalne pripadnosti istraživača, prikazuju bogumilstvo kao srpsku ortodoksiju ili kao katoličanstvo”.

Solovjev, na osnovu poznatog negativnog stava bogumila naspram krsta i nakon istraživanja nadgrobnihi spomenika i drugih dokumenata, zaključuje da je crkva Bosanska autentično bogumilska, a da su srpski i hrvatski historičari izučavali i promovirali učenje anadolskog monofizita Pavla. Prije nego što zahvatimo samu temu smatramo korisnim ukazati na neke materijalne greške koje su činili lokalni istraživači u svojim istraživanjima o bogumilima.

Ovaj rad je bio predmetom mnogih rasprava. Šefik Bešliagić ga navodi u svo-

joj literaturi za rad *Leksikon stećaka*.³ Isti autor ga navodi i u svom radu *Novopronađeni natpisi na stećcima*.⁴ Na njega se osvrnuo i Dr. Muhamed Hadžijahić u jednom svom radu koji na početku kaže:

Novopronađeni turski katastarski defteri iz XV i XVI stoljeća bacili su dosta svijetla i na problem “crkve bosanske”. U tim, naime, defterima nalazi se na više mjesta spomen “krstjana”. Prvi je na to upozorio ankarski profesor jugoslovenskog porijekla Tajib Okić u referatu koji je podnio X nacionalnom kongresu za bizantijske studije, održanom u Stambolu od 15. do 21. IX 1955.⁵

Okić je ispisao sela, baštine, mezre (ziratna zemljišta), vinograde, čifluke, vrtove, zemlje i pašnjake u defterima u kojima se spominju ‘krstjani’ u razdoblju od 1468/69. do kraja XVI stoljeća, a možda i nešto kasnije.⁶ Svoje zaključke formulirao je u ovih pet tačaka:

–Turski dokumenti znaju za “krstjane”, tj. savršene bogomile u Bosni i Hercegovini u drugoj polovini XV pa do kraja XVI stoljeća.

–Dokaz da se “krstjani” ne mogu smatrati ni za pravoslavne ni za katolike jeste taj da se i pravoslavni i katolici u turskim dokumentima označuju terminima “gerb” ili “kafir”.

3 Šefik Bešliagić, *Leksikon stećaka*, Sarajevo 2004., str. 193.

4 Šefik Bešliagić, *Novopronađeni natpisi na stećcima, Naše starine*, IX, 1964., str. 133-144.

5 Kratak sadržaj referata objavio je Taxhib Okić u Cahieres d'etudes chatares XIV, ser. II, br. 20, Zima 1963-64, a zatim je o istom predmetu pisao opširnije u studiji, objavljenoj u časopisu Sudost-Forschungen XIX, Munchen 1960., pod naslovom “Les Kristians (Bogomiles Parfatats) de Bosnie d'apres des documents inedits”.

6 Vremenski, poslednji defter u kojem se “krstjani” spominju, čuva se u Generalnoj direkciji za katastar u Ankari u tri sveska pod br. 5,6 i 11. Okić ga datira u vrijeme oko kraja 16. st., nalazeći zadnji datum od 997/1588. Međutim, dr. Adem Handžić, proučavajući taj defter, našao je u njemu zapisan datum 21. jula 1599; za to ovaj defter označavam kao defter iz 1599.

-Na početku turske vlasti u Bosni bilo je nekoliko sela isključivo krstjanskih; kasnije su se ona raspršila.

-Ime "krstjan" služi i za označavanje nekih sela.

-Rijedak je spomen bogomilskih "gostiju"; sreću se samo imena Cvitka gosta i Radonje gosta.⁷

Dr. Muhamed Hadžijahić ovu Okićevu studiju spominje i u svom radu: "Turska komponenta u etnogenezi Bosanskih muslimana" (Pregled, br. 11-12, Sarajevo 1966, godina 18 (56), knjiga II, str. 485-502.), više puta u djelu *Porjeklo bosanskih Muslimana* (Sarajevo 1990), dr. Salih Jalimam *Historija bosanskih bogomila* (Tuzla 1999.), Noel Maloklm *Povijest Bosne* (Zagreb-Sarajevo 1995.) itd.

Rad u kome se na osnovu arhivskih dokumenata obrađuje **ličnost šejha Hamze Balija i hamzevijski pokret**, ustvari je referat na francuskom jeziku koji je podnesen na 22. kongresu orijentalista u Istanbulu od 15. do 22. septembra 1951. godine. Ovaj, za naše krajeve vrlo dragocjen prilog, objavljen je šest godina kasnije u knjizi referata sa toga Kongresa (**Tayyib Okić (Ankara), *Kuelkues documents inedits concemant les Hamzawites***, Proceedings of the Twenty Second Congress of Orientalists held in Istanbul, September 15th to 22h 1951, Leiden 1957, Communications Vol II, p. 279-286.). Još toko trajanja Kongresa ovaj rad je izazvao veliku pažnju uglednih imena iz te oblasti. Između ostalih, za njega su se zainteresovali i prof.

Henri Masse i prof. J. H. Karamersin. U našim bosanskim krugovima o njemu su pisali i objavili zajednički osvrt dr. Adem Handžić i dr. Muhamed Hadžijahić. Uz ostalo, u tom prilogu oni navode:

.... Na Kongresu orijentalista u Istanbulu 1951. godine M. Tajjib Okić podnio je prvo referat o Hamzevijama, koji je 6 godina kasnije publikovan u Leidenu. Ovaj prilog je vrlo interesantan i značajan. Okić je na osnovu raspoloživih izvora i literature uvodno pokušao da pruži koncizan pogled na ovo pitanje (kratko se osvrnuo na ličnost šejha Hamze, njegov život, učenje i tragičan kraj), a zatim je u rezimiranom francuskom prevodu pet carskih zapovijedi iz 1582. godine, koje se odnose na progone i suđenje Hamzinim pristalicama u sjeveroistočnoj Bosni, posebno u Gornjoj Tuzli..⁸

Rad koji ima naslov *Bogomil ve Patarenler Hakkında Bazi Duşunceler* (Neka razmišljanja o Bogomilima i Patarenima) je ustvari referat podnesen na 8. kongresu turskih historičara dokaz je koliko je ova tema iz historije Bosne i Hercegovine zaokupljala Tajiba Okića.

Za našu kulturnu historiju posebnu važnost ima Okićev prevod naše najpoznatije balade *Hasanaginica* na turski jezik. Ovaj prijevod sa objašnjenjima Muhameda Tajiba Okića u cijelosti je prenio Alija Isaković u djelu koje je priredio u povodu 200 godina ove balade.⁹ Da je Muhamed Tajib Okić ozbiljnije radio na proučavanju *Hasanaginice* potvrđuje i njegov asistent i prijatelj, prof. dr. Ismail

7 Muhamed Hadžijahić, "Zemljišni posjed "Crkve Bosanske" (Nacrt za jednu studiju), *Historijski zbornik*, godina XXV-XXVI 1972-73, Zagreb 1974., str. 461.

8 Adem Handžić – Muhamed Hadžijahić: "O progonu Hamzevića u Bosni 1573. godine", Prilozi POF-a, XX-XXI/1970-71, Sarajevo 1974., str. 51-52.

9 M. Tayyib Okić, "Hasanaginica", *Hasanaginica* 1774-1974, priredio Alija Isaković, Sarajevo 1975., str. 593-600.

Cerraholu (kao jedan od najboljih poznavalaca života i djela Tajiba Okića). Cerrahoglu spominje da ga je Okić zamolio da mu donese iz Britanskog muzeja (British Museum) iz Londona sve radove u vezi sa *Hasanaginicom* dok je Ismail boravio u Londonu, 1973. godine. Kada se Cerrahoglu vratio iz Londona, 1974. godine i otišao kod Okića vidio je kod njega dosta materijala u vezi sa baladom *Hasanaginica*. Velika je šteta što ti rukopisi o *Haanaginici* nisu ugledali svijetlo dana.

Rad koji ima naslov: *Balkanlarda Bogomilizm Hareketi ve Bunun Bir Araştiricisi Alexander Vasiljevič Solovjev* (Kalisz 18. 9. 1890–Cenevre 15. 1. 1971. (*Pokret Bogumilizma na Balkanu i jedan njegov istraživač: Aleksandar Vasiljevič Solovjev* (Kalisz, 18. 9. 1890 – Ženeva, 15. 1. 1971.) objavljen je u *Islam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, 1973, cilt V, sayı, str. 205–222. Zeki Velidi Togan Hatırasına (Poklon u čast na uspomenu na Zeki Velidi Togana). Iz naslova samog rada se može vidjeti da je u njemu riječ o Aledsandro Solovjevu – jednom od najmjerodavnijih istraživača Bogumila u povodu njegove smrti. Kao što je poznato, Muhamed Tajib Okić je dobar dio svojih stranica posvetio izučavanju bogumilskog pokreta pa ne iznenađuje činjenica da je napisao rad o ovom istraživaču.

Rad pod naslovom *XVI Asirda Tuzla ve Havalisi Hakkında Muhim Bi Eser* (*Jedno važno djelo u vezi Tuzle i okoline tokom XVI stoljeća*) objavljen je u *Islam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, Istanbul 1976, Cild VI, cuz 3–4, ss. 238–245. U pitanju prikaz knjige dr. Adema Handžića *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, koja je izašla

1975. godine. Kao autor knjige, Handžić je imao naučnu korespondenciju sa Okićem, pa nije ni čudo što je Okić za tu knjigu napisao opširniji prikaz.

Članak pod naslovom *Ord. Prof. Dr. Mehmed Begović (Belgrad) Yetmişinci Doğum Yılı Munasebetiyle (Akademik prof. dr. Mehmed Begović (Beograd) u povodu sedamdeset godina od rođenja*) objavljen je u *Islam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, 1976, cilt VI, sayı 3–4, s. 183–196. Posvećen je prof. dr. Mehmedu Begoviću, kojeg je Muhamed Tajib Okić često citirao u svojim radovima.

Rad koji ima naslov *Anali Gazi Husrev Begove Biblioteke*, Sarajevo 1973., objavljen je u *Islam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi* (1975.), VI/1–2, s. 184–197. Riječ je, dakle, o prikazu Godišnjaka Gazi Husrev-begove biblioteke i to njegovog prvog broja. I ovaj opširniji prikaz još jedan je od uvjerljivih dokaza da Muhamed Tajib Okić nije zaboravljao kulturna dešavanja u Bosni i Hercegovini.

Članak pod naslovom *Merhum prof. Omer Mušić (Merhum Prof. Omer Mušić)* objavljen je u časopisu *Haksess* u Ankari 1974. godine, br. 114, mjesec juni, str. 10–13. Pisan je u povodu smrti našeg poznatog orijentaliste hadži hafiza Omer ef. Mušića, koji je umro 10. aprila 1972. godine. Mušić i Okić su bili u istoj generaciji Šerijatske sudačke škole u Sarajevu, nikada nisu prekidali prijateljstvo iz rane mladosti, održavali su stalne kontakte i redovnu korespondenciju. Ovaj rad spominje i r. Mahmud Traljić kada govori o Muhamedu Tajibu Okiću, ne navodeći gdje je objavljen. U prvom dijelu ovog priloga Okić govori

o životnom putu Omera Mušića, slijede podnaslovi o djelima i ljudima o kojima je Omer Mušić najviše pisao, među kojima se ističu Šejh Muhamed Užičanin i Husein efendi Čatrnja. Bibliografiju radova Omera Mušića Okić je podijelio na nekoliko dijelova: *Poslane poruke Šejha Muhameda Užičanina, Nekrolozi i Prikazi knjiga*.

Članak pod naslovom **Hadim (Atik) Paša Kimdir? (Ko je Hadim (Atik) paša?)**. Ovaj rad je objavljen u knjizi *Necati Lugal Armağanı (U čast Nedžati Lugala)*, Ankara 1968., str. 501-515. Članak je izazvao pozornost pa je zajedno sa još nekim drugim radovima Tajiba Okića objavljen i separatno (1969. godine). Za nas je vrlo interesantan jer se radi o čovjeku sa naših prostora, konkretno iz okoline Sarajeva, koji je u dva navrata bio veliki vezir u Osmanskoj Imperiji i bosanski namjesnik, 1557. godine. Iz njegovog je imetka, 1560/61. godine, posmrtno podignuta poznata Alipašina džamija u Sarajevu. Na ovaj rad se osvrće i prof. dr. Fehim Nametak u svom prikazu *Zbornika u čast Necati Lugala*. U tom osvrtu, između ostalog, navodi i slijedeće:

*Profesor Okić utvrđuje da je Ali Paša rođen u Drozgometvi selu kod Sarajeva, da je sin Radišinov a unuk Vučine. To potvrđuje sidžil sarajevskog kadije od 964 (1557) koji je pohranjen u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu i Mufasal defter No 24 (894/1489) u Arhivu Predsjedništva vlade u Istanbulu.*¹⁰

Rad koji ima naslov **Gazi Husrev Beğ**

ve Onun Saraybosna'daki Camiine Bir Minare Daha İlave Edilmesine Dair Bir Vesika (Jedan dokument o dodavanju još jedne munare Gazi Husrev begovoj džamiji u Sarajevu) govori o jednom dokumentu u vezi sa munarom na džamiji Gazi Husrev bega u Sarajevu kao i o samom Gazi Husrev- begu. Objavljen je u *Necati Lugal Armağanı (U čast Necati Lugala)*, Ankara 1968., str. 463-499. Rad ima 21 fotografiju, siže na francuskom jeziku, a objavljen je i separatno, 1969. godine. Ovo je još jedan od radova koji dokazuju da se Muhamed Tajjib Okić nastavio baviti poviješću Bosne i Hercegovine. Prema broju stranica možemo vidjeti da je ovo jedan od njegovih dužih radova. I na ovaj rad Muhameda Tajjiba Okića osvrnuo se prof. dr. Fehim Nametak u prikazu tog *Zbornika*, objavljenom u *Prilozima POF-a* br. XVIII-XIX/1968-69, Sarajevo 1973., str. 386-389. U tom prikazu Nametak je napisao i sljedeće:

Ovaj rad, značajan za poznavanje naše kulturne historije, ima kao motiv jedan dokument (predstavku velikog vezira glavnom sultanovom sekretaru) kojim se traži podizanje još jedne munare uz Gazi Husrevbegovu džamiju u Sarajevu. Dokument je datiran 7. marta 1876, pa, iako je veliki vezir dobio povoljan odgovor, ovaj projekt nije mogao biti izvršen zbog raznih neprilika u kojima se nalazila Turska carevina.

M. T. Okić je podijelio studiju u dva dijela. U prvom govori o Gazi Husrevbegu i njegovim zadužbinama: mektebu, medresi, musafirhani, imaretu, sahatkuli, muvekkithani, hamamu, biblioteci, turbetu, šadrvanu, bezi-stanu, tašlihanu, imarethani i džamiji. Govoreći o značaju koji je imao Gazihusrevbeg za izgradnju i razvoj Sarajeva autor studije upu-

¹⁰ Fehim Nametak, *Necati Lugal Armağanı, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından VII seri*, sa. 50, Ankara 1968. str. XVI+727+28 lista fotografija” – prikaz u: *Prilozi POF-a* br. XVIII – XIX/1968 – 69., Sarajevo 1973., str. 388.

čuje prigovor onima koji ga tendenciozno zanemaruju. Kao primjer navodi kako se u *Narodnoj enciklopediji Srba, Hrvata i Slovenaca* uopće i ne spominje Gazi Husrevbeg, a u *Enciklopediji Jugoslavije* (Zagreb 1960, IV, 306) posvećuje mu se toliko malo prostora koliko daleko manje značajnim ličnostima. Autor usput spominje zlonamjerno pisanje, naše štampe o Gazi Husrevbegu navodeći primjer "Vijesnika u srijedu" od 31. maja 1961. godine kada je u članku "VUS optužuje prošlost na limenim tablicama", rečeno da Gazi Husrevbeg nije bio ličnost takvog značaja da bi se jedna uličica u Sarajevu mogla prozvati njegovim imenom.

U drugom dijelu je dat tekst predstavke velikog vezira, njegova transliteracija turskom latinicom i objašnjenja.

Ovaj dokument posebno privlači pažnju jer je još jedan doprinos proučavanju prilika u našim krajevima pod konac turske vladavine.¹¹

UMJESTO ZAKLJUČKA

Samo ovako letimičan pregled radova Muhameda Tajjiba Okića koji su objavljeni u vrijeme njegovog boravka u R. Turskoj, a koji se tiču historije Bosne i Hercegovine govore u prilog činjenici da on nije zaboravljao zemlju svoga porijekla i da je i na tom polju dao svoj značajan doprinos. U nekim radovima on se bavio ljudima iz Bosne i Hercegovine i njene historije na posredan način. Kao ilustraciju navodimo samo dva rada:

1. Prevod jednog rada na turski jezik. To je: *Müellif Hakkında (Riječ o piscu)*, koju je u povodu prijevoda knjige *Les*

Origines de l'Empire Ottoman (Porijeklo Osmanske Carevine—Osmanlı Devletinin Kuruluşu) na naš jezik od prof. dr. Fuada Köprülüa koja je izašla u Sarajevu 1955. godine napisao Akademik Nedim Filipović. Muhamed Tajib Okić je ovu riječ Nedima Filipovića preveo na turski jezik. Radi se o pet stranica teksta koji je akademik Nedim Filipović napisao o Fuadu Köprülüu i njegovom naučnom radu.¹² Knjiga je na turskom jeziku izašla u izdanju: *Türk Tarih Kurumu Yayınlarından*, VIII seri, sayı 8, Ankara 1959. s. XXXI – XXXIX: Prof. Nedim Filipović, Müellif Hakkında Not).

2. Rad koji ima naslov *Çeşitli dillerde mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidi'nin tercemeleri (Mevludi na različitim jezicima i prevodi Mevluda Sulejmana Çelebija)*. objavljen je u *Časopisu Fakulteta islamskih nauka u Erzurumu*, (Atatürk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi Dergisi, sayı 1, Aralık 1975, br. 1. Atatürk Üniversitesi Basımevi Erzurum 1976 decembar 1975, str. 17-78, Erzurum 1976). Ovo je jedan od najobimnijih članaka Muhameda Tajjiba Okića. Pored spominjanja mnogobrojnih mevluda i prevoda mevluda u članku se govori i o mevludima ljudi sa naših prostora kao i o mevludu Saliha Gaševića.

11 Fehim Nametak, "Necati Lugal Armagani, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından seri VII sa. 50. Ankara 1968, str. XVI+727+28 lista fotografija" – prikaz u: *Prilozi POF-a* br. XVIII – XIX/1968 – 69., Sarajevo 1973., str. 388.

12 Mi smo se služili izdanjem ove knjige na turskom jeziku pod naslovom: *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu* iz 1994. godine u izdanju T.T.K. (Türk Tarih Kurumu), Ankara. Riječ o piscu u ovom izdanju nalazi se na stranici XXXI – XXXIX. Na njenom početku se nalazi fus nota koja kaže da je njen autor Akademik Nedim Filipović a prevodioc na turski jezik Muhamed Tajib Okić.